

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

© Давидова Ж. В., 2016
<http://orcid.org/0000-0002-7514-8910>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.192619>

У статті розглянуто аксіологічний підхід до формування мовленнєвої культури учнівської та студентської молоді. Доведено, що при формуванні мовленнєвої культури необхідно враховувати ціннісний аспект. Проаналізовано основні підходи до формування цінностей у різних галузях знань, а саме у філософії, культурології, психології та педагогіці. Визначено, що формування мовленнєвої культури учнівської та студентської молоді має базуватися на таких вищих цінностях як Істина, Добро, Краса. Розкрито сутність цих понять. Розглянуто взаємозалежність процесів пізнання та оцінювання під час формування системи цінностей особистості. Оцінювальна рефлексія є основою становлення людини як унікальної особистості з індивідуальною аксіосферою. На підставі проведеного аналізу доведено, що педагогічний процес з формування мовленнєвої культури учнівської та студентської молоді має бути організований як діяльність, у якій виховуються духовно-ціннісні орієнтації. Система ціннісних орієнтацій утворює змістовне підґрунтя для мотивації поведінки особистості й виражає внутрішню основу її мовленнєвої культури.

Ключові слова: аксіологічний підхід, учнівська молодь, студентська молодь, мовленнєва культура, вищі цінності, духовно-ціннісні орієнтації, педагогічний процес.

Давидова Ж. В. Аксиологический подход к формированию культуры речи ученической и студенческой молодежи.

В статье рассматривается аксиологический подход к формированию культуры речи ученической и студенческой молодежи. Доказано, что при формировании культуры речи необходимо учитывать ценностный аспект. Проанализированы основные подходы к формированию ценностных ориентаций в разных сферах знаний, а именно в философии, культурологии, психологии и педагогике. Формирование культуры речи должно основываться на таких высших ценностях как Истина, Добро и Красота. Раскрыта суть этих понятий. Рассмотрена взаимозависимость процессов познания и оценивания в процессе формирования системы ценностей личности. Оценивающая рефлексия является основой становления человека как уникальной личности с индивидуальной аксиосферой. На основании проведенного анализа доказано, что педагогический процесс формирования культуры речи ученической и студенческой молодежи должен быть

организован как деятельность, в которой воспитываются духовно-ценностные ориентации. Система ценностных ориентаций создает содержательную основу для мотивации поведения личности и выражает внутреннюю основу ее культуры речи.

Ключевые слова: аксиологический подход, ученическая молодежь, студенческая молодежь, культура речи, высшие ценности, ценностные ориентации, педагогический процесс.

Davydova Zh. V. Value-oriented Approach to Formation of Speech Culture of Schoolchildren and Student Youth.

The article considers the value component of speech culture. It is stated that while forming the speech culture of students, it is essential to take into account its value component. The basic approaches to forming value orientations in different fields of knowledge are observed: in philosophy, culture studies, psychology and pedagogy. Formation of speech culture of university students should be based on such higher values as Truth, Beauty and Goodness. The essence of these notions is revealed. Correlation between processes of cognition and evaluation while formation of personal values system formation is studied. Assessing reflection is the base for a person's becoming as the unique personality with the individual axiosphere. On the base of the analysis it is proved that the educational process on formation of speech culture of schoolchildren and student youth should be constructed as an activity in which spiritual value-orientations are educated. A system of value orientations makes the content background for a person's behavior motivation and expresses the inner basis of his/her speech culture.

Key words: speech culture, university students, values, value orientations, educational process, learning activity.

Постановка проблеми. Стрімкий інформаційний розвиток за порівняно невеликий період часу призвів до корінних змін у житті усього світового суспільства. Інформаційна обумовленість позначилась на значній більшості найважливіших сфер. Професійна діяльність сучасного кваліфікованого фахівця тим або іншим чином пов'язана із спілкуванням. Нові об'єктивні реалії вимагають перегляду існуючих способів спілкування, а також розробку та запровадження суцільно інших, інноваційних підходів.

У першу чергу та об'єктивно ситуація, що виникла у сфері професійної діяльності, ставить нові вимоги до підготовки фахівців з вищою освітою. Тобто, формування мовленнєвої культури студентів вишів є важливим завданням сучасної вищої освіти. Освітній процес підготовки майбутніх фахівців має включати педагогічну систему, адаптовану до нових вимог.

Мовленнєва культура включає низку різноманітних аспектів. Одним з найважливіших серед них є аксіологічний аспект, який визначає ціннісні основи спілкування.

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування аксіологічного підходу при формуванні мовленнєвої культури учнівської та студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Цінності та ціннісні орієнтації є суб'єктивними утвореннями, притаманними як окремим особистостям, так і соціальним групам. Вони залежать від цілої низки факторів, таких як культура, рівень освіти, особистісні якості тощо.

Культурологія розглядає цінності як найважливіші компоненти людської культури поряд з нормами та ідеалами. Їх існування укорінено в екзистенціальній активності суб'єкта, культурній творчості, в його діалозі з іншими людьми, що зорієнтований не тільки на галузь істотного, але й на значуще, нормативно-належне. [6, с. 342]; у ціннісних орієнтаціях відбивається комплекс духовних детермінант діяльності людей або окремої людини, а також відповідних їм соціально-психологічних утворень, які інтерпретуються в позитивному ракурсі їх значень. За аксіологічною концепцією, під культурою розуміється система цінностей суспільства. Ціннісні орієнтації (ЦО) є похідними від цінностей і виражають настанови особистості на цінності матеріальної і духовної культури. Згідно з культурологічним підходом, рівень сформованості тих або інших ЦО пов'язаний зі ступенем залучення особистості у матеріальний або духовний аспект культури. Прилучення особистості до культури є, перш за все, процесом формування індивідуальної системи цінностей. У процесі засвоєння культури індивід стає особистістю, яка трактується психологами й філософами Б. Братусь, Л. Буєвою, М. Дьомінім, І. Мартинюк як міра соціальності у людині. Зважаючи на те, що соціальність людини вимірюється ступенем засвоєння цінностей суспільства, що дозволяють їй жити й діяти в якості його повноправного члена, то особистість може бути визначена ступенем культурності людини. Саме так характеризує культурність Є. Зейлінгер-Рубінштейн: «Сприйняття й засвоєння окремою людиною певної суми культурних цінностей складає культуру особистості, або її культурність» [3, с. 19].

У філософії підкреслюється діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного у складному характері цінностей; матеріального й ідеального, особистого і суспільного, соціального й біологічного. М. Бургін визначає цінність об'єкта як значущість його властивостей стосовно певної системи [2, с. 113]. М. Каган стверджує існування ціннісного ставлення в системі об'єкт-суб'єктних відносин як виявлення значущості об'єкта для суб'єкта [4]. Тож, можна висновити, що становлення системи ЦО знаходиться у прямій взаємозалежності із розвитком суб'єктних характеристик особистості. Тобто при організації педагогічного процесу слід брати до уваги, що цінності які пропонуються студентам для сприйняття, приймають різноманітні індивідуальні форми.

Аналізуючи проблему вибору певних ЦО, які слід прищеплювати в процесі освіти, М. Нікандров вважає більш правильним орієнтування на деякі, найбільш значущі цінності, які й являють собою узагальнені цілі виховання. На думку Н. Ткачової, підвалинами організації педагогічного процесу в сучасному навчальному закладі має стати система освітніх цінностей, яка містить п'ять провідних груп-компонентів: 1) фундаментальні, базові, наближені до загально-людських цінності; 2) національні цінності; 3) громадянські цінності; 4) сімейні цінності; 5) особистісні цінності [7, с. 40-41].

На наш погляд, важливо виділити, з певною часткою умовності, базові цінності, в які тією або іншою мірою входять інші. У філософському розумінні духовність містить у собі пізнавальне, моральне та естетичне начала, яким, у свою чергу відповідають духовні цінності, що належать до розряду вищих, а саме: Істина, Добро, Краса. Вважаємо, що використання даної тріади як основи інтеграції духовних цінностей є продуктивним, тому що загальна культура особистості ґрунтується на трьох видах культури – інтелектуальній, етичній й естетичній. Визначені цінності є основою творчості, діяльності, ціннісного ставлення до себе та інших, що визначає високий рівень культури у порівнянні з так званою масовою культурою, «культурою найнижчих та середніх поверхів» [5, с. 160].

Звернемося до суті категорій: Істина, Краса й Добро як цінностям, що відповідають трьом видам здатностей душі: розумовим, емоційним і вольовим. Інакше кажучи, коли суб'єкт сприймає який-небудь елемент об'єкта як цінність, він оцінює його з погляду істини, краси й добра, користуючись своїми

розумовими, емоційними або вольовими здатностями. Названі універсальні цінності можуть виступати в якості об'єктивних «вічних» аксіологічних критеріїв моделювання змісту освітніх процесів, в залежності від специфічних цілей педагогічної діяльності. Істина розглядається як універсалія культури суб'єкт - об'єктного ряду, змістом якої є оцінна характеристика знання в контексті його співвідношення з предметною сферою, з одного боку, і зі сферою процесуального мислення – з іншої. Добро є нормативно-оцінною категорією моральної свідомості, що у гранично узагальненій формі позначає належне й позитивне (морально-позитивне) у вчинках і мотивах людей, а також явищах соціальної дійсності. У філософії «добро» в основному розглядається поряд з іншою морально-етичною категорією – «зло». Воно має протилежне значення: аморальне, гідне осуду. Краса – це універсалія культури суб'єкт-об'єктного ряду, що фіксує зміст і семантико-гештальтну основу сенсорно сприйнятої досконалості.

Багато дослідників найвищих цінностей, починаючи з класиків Гегель, Кант, Платон, Р. Тагор, В. Соловйов, а також О. Амеліна, В. Андрущенко, О. Бичков'як вважають, що серед них не може бути ієрархії, що вони рівнозначні. В основі єдності даних категорій закладені ті критерії, що визначають їх зміст - істина завжди красива й добра, добро завжди істинне й красиве, а краса щира й добра. Вони взаємодоповнюють одне одного, взаємодіють, охоплюючи суперечливий світ в його цілісності. Зазначена взаємодія реалізується в діяльності й спілкуванні людей у суспільстві. Так, Г. Шевченко вказує на єдність естетичного й морального виховання: «Мистецтво стверджує міру морального й естетичного, моральні цінності людини, красу її духа. Мистецтво дає підліткам уроки морального бачення і відчуття прекрасного [8, с. 12].

Визначені духовні цінності, що мають виховуватися у педагогічному процесі вищих навчальних закладів, знаходять безпосередній прояв у: істинних знаннях, що знаходять відображення у науці, відкриттях, науково-технічному прогресі; у моралі фахівця, що реалізується у його ставленні до соціального середовища; мистецтві як основі для становлення творчих потреб особистості.

Одним із головних положень модернізації сучасної освіти є її націленість на культурний, інтелектуальний і духовний розвиток студентської молоді. У зв'язку з цим особливого значення набуває вироблення у людини ціннісного

ставлення до різних явищ дійсності, формування ієрархії цінностей особистості, що визначають її ставлення до навколишнього світу й поведінку в суспільстві. Завданням системи освіти є створення таких умов, за яких позитивні цінності суспільства стали б надбанням особистості учня, внутрішніми орієнтирами в його діяльності. Зважаючи на нові сучасні вимоги до особистості фахівця, пов'язані з підвищенням ролі людського фактору, особливого значення набуває формування ЦО студентської молоді у навчальному процесі вищого навчального закладу.

Згідно з дослідженнями з філософії становлення людини як унікальної своєрідної істоти здійснюється через індивідуальне відбиття системи суспільних відносин, так звану індивідуалізацію, що базується на оцінній рефлексії. Відзначаючи невід'ємність пізнавальної й оцінювальної діяльності у формуванні системи цінностей, філософи сходяться до думки, що певно через оцінювальну рефлексію відбувається становлення людини як унікальної особистості з індивідуальною аксіосферою.

Система духовних цінностей суспільства є динамічним утворенням, яке набуває варіативні форми в залежності від часових та географічних факторів. У наш час духовні цінності, що розповсюджуються у ЗМІ та культивуються в суспільстві, не завжди відповідають тим позитивним духовним цінностям, що були створені та визнані у процесі культурно-історичного розвитку людства. Суперечливі інтелектуальні, моральні й естетичні ідеали та норми стають провідними і справляють значний вплив на становлення ДЦО молоді. Проблема формування самостійності мислення загострюється тим, що бездумний вибір цінностей та інтеріоризація їх у власну свідомість призводить до трансформації поведінки з антисоціальними проявами. Тому для запобігання запрограмованості поведінки під зовнішнім впливом при осмисленні власних ДЦО слід звернутися до способів, за допомогою яких вони були створені, та проаналізувати їх, «розщепивши» на складові. Завдяки такому аналізу виявляється взаємодія між частинами цілого з різних його аспектів, а також досягається розуміння джерел походження. Це допоможе студентам самостійно вказати на причину вибору певних ДЦО та висунути суттєві й переконливі аргументи щодо необхідності спиратись на них у власній життєдіяльності.

Самоусвідомлення є вихідним пунктом для трансформації особистісної духовно-ціннісної сфери та подальших дій з реалізації цих ДЦО у практичній

діяльності. Процес утворення нових ДЦО пов'язаний з активним залученням студентів у пізнання цінностей духовної культури людства та морально-духовною творчістю з суб'єктивної інтеріоризації цінностей. Набуття студентами найвищих духовних цінностей через їх практичне застосування у процесі життєдіяльності сприятиме трансформації суб'єктивних духовно-ціннісних ідеалів і норм. Морально-духовна творчість дає змогу особистості піднятися над етичною нормативністю як культурними приписами, перетворити їх на власний духовно-розвивальний потенціал. За такої умови особистість стає справжнім творцем духовного світу і дієво утверджується в ньому.

Згідно з дослідженнями з філософії становлення людини як унікальної своєрідної істоти здійснюється через індивідуальне відбиття системи суспільних відносин, так звану індивідуалізацію, що базується на оцінній рефлексії. Відзначаючи невід'ємність пізнавальної й оцінювальної діяльності у формуванні системи цінностей, філософи сходяться до думки, що певно через оцінювальну рефлексію відбувається становлення людини як унікальної особистості з індивідуальною аксіосферою.

Питання про взаємозалежність процесів пізнання та оцінювання під час формування системи цінностей особистості є предметом дискусій вчених В. Брожек, Л. Зеленова, М. Кагана, В. Канке, С. Попова, А. Ручки та ін. Але об'єднуючою думкою є та, що ціннісне ставлення суб'єкта формується через засвоєння й розуміння предметів та явищ дійсності, оцінювання їх значущості для своєї практичної діяльності. Пізнання й оцінювання, відображаючи явища і предмети зовнішнього світу, надають суб'єкту різнопланову інформацію. Якщо пізнання відображує об'єкти такими, якими вони є самі по собі, не відносно до суб'єкта, то оцінювання розкриває значущість об'єктів, їх властивостей і ставлень для життєдіяльності суб'єкта. Через процес оцінювального засвоєння явищ оточуючого світу суб'єкт реалізує свою здатність усвідомлення їх як цінностей. Оцінка є кількісною характеристикою цінності, але, як зазначає В. Канке, найголовніший етап у процесі оцінювання цінностей – це інтерпретація, тобто встановлення відповідності між людиною і об'єктом, на який спрямоване її розуміння. Найважливішим механізмом інтерпретації виступає мислення.

Класифікація ЦО відбувається на підставі критеріїв, на яких базуються і якими пояснюються оцінки особистістю або спільнотою навколишньої реальності, а також диференційованого, вибіркового підходу до неї й способу орієнтації. Отже, ЦО – це значеннєві настанови суб'єкта, усвідомлені ним у процесі соціалізації (входження в суспільство) і сформульовані в запропонованих суспільством засобах масової інформації, та дозволяють індивідуальній свідомості зробити суспільну духовну цінність своїм надбанням за допомогою вже прийнятих у суспільстві й зафіксованих у мові значень. У понятті «ціннісні орієнтації» особистості розкривається зв'язок «індивідуального» й «суспільного» у свідомості людини. Система ЦО утворює змістовне підґрунтя для мотивації поведінки особистості й виражає внутрішню основу її відносин з дійсністю. Механізм діяльності й розвитку ЦО пов'язаний з необхідністю вирішення суперечностей і конфліктів у мотиваційній сфері, селекції прагнень особистості, що у найзагальнішій формі виражається у боротьбі між боргом та бажанням, мотивами морального та утилітарного порядку.

Аналіз соціальної опосередкованості особистісних ставлень займає важливе місце в психології, оскільки особистість не може розглядатися у відриві від соціального середовища, суспільства. На думку Б. Ананьєва, вихідним моментом індивідуальних характеристик людини як особистості є її статус у суспільстві, рівно як і статус спільноти, в якій формувалася та розвивалася ця особистість [1]. На основі соціального статусу особистості формуються системи її соціальних ролей й ЦО.

Вступаючи до вищих навчальних закладів, молоді люди стають членами студентської спільноти, а в подальшому – працівниками інтелектуальної сфери, представниками інтелектуальної еліти суспільства. Професійна компетентність фахівця обумовлюється рівнем володіння тими цінностями, що притаманні цій спільноті. Інтелектуальна професійна діяльність передбачає не тільки оперування одержаними фаховими знаннями, але й широку комунікативну діяльність, а також здатність до вирішення нестандартних завдань. Це потребує залучення певних ЦО, що є вирішальним для ефективного виконання професійної діяльності. Виходячи за межі прагматизму та спираючись на духовні цінності у повсякденній праці, фахівець, так би мовити, «олюднює» власну діяльність.

Прийняття особистістю певних цінностей суспільства здійснюється, за О. Леонтьєвим, через залучення її до діяльності. Положення про те, що діяльність є головним шляхом розвитку людини, формування в неї основних якостей, за дослідженнями Л. Виготського, М. Кагана, І. Кона, О. Леонтьєва, є наріжним каменем сучасної педагогіки та психології. У процесі діяльності відбувається перехід зовнішнього плану дії у внутрішні процеси, в план свідомості, тобто відбувається інтеріоризація за П. Гальперіним, В. Давидовим, А. Кірсановим, Н. Талізіню. Становлення особистості полягає в закономірній перебудові системи ставлень та ієрархії системоутворювальних мотивів у процесі спілкування і діяльності.

Такою для студента є навчальна діяльність, під час якої він опановує знання, вміння, навички в процесі якої відбувається формування його ЦО. Вплив навчального закладу на формування ЦО визначається як особливостями організації педагогічного процесу, так і взаємовідносинами його учасників. Слід зазначити, що нерідко процес формування ЦО студентів протікає хаотично та нецілеспрямовано, важливість цього аспекту недооцінюється організаторами навчального процесу. Тому молодим людям частіш доводиться робити емпіричні умовиводи щодо використання одержаних знань на практиці. Емоційно-чуттєвий та поведінковий бік навчання залишаються поза увагою.

Тож, при організації навчального процесу викладач має цілеспрямовано приділяти увагу ціннісному аспекту явища, що вивчається, а також будувати навчання таким чином, щоб студент міг бути активним учасником навчальної діяльності, в основі якої лежить діалогічний стиль спілкування і розвиток рефлексивних якостей тих, хто навчається.

Висновки. Таким чином, застосування аксіологічного підходу до формування мовленнєвої культури учнівської та студентської молоді визначає ціннісну спрямованість цього процесу. Такими цінностями є вищі духовні цінності – Істина, Добро, Краса, які співвідносяться з основними сферами життєдіяльності людини (розум, воля, почуття). Базування мовленнєвої культури на вищих духовних цінностях визначає гуманістичну наповненість процесу спілкування.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Питер, 2001. – 288 с.
2. Бургин М. С. Аксиологические аспекты научных теорий / М. С. Бургин, – К. : Наук. думка, 1991. – 184 с.
3. Зейлингер-Рубинштейн Э. И. Духовное становление человека / Э. И. Зейлингер-Рубинштейн. – М. : Знание, 1972. – 250 с.
4. Каган М. С. Человеческая деятельность / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
5. Канке В. А. Философия : учеб. пособие для студентов высших и средних специальных учеб. заведений / В. А. Канке. – М. : Логос, 2001. – 272 с.
6. Культурология. XX век : энцикл. Т.2 – СПб. : Университетская книга; ООО «Алтейя»; 1998. – 447с.
7. Ткачова Н. І. Формування особистості учня у навчально-виховному процесі / Н. І. Ткачова. – Х. : Основа ; Тріада +, 2007. – 208 с.
8. Шевченко Г. П. Воплощение идей А. С. Макаренко и эстетическое воспитание подростков / Г. П. Шевченко // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2008. – Вип. 5. – С. 10–15.